

Szerbiában hozzáférhetetlenek a történelmi források

2008. szeptember 15., 11:00

Emiatt akadályokba ütközik az itteni magyarság múltjának a kutatása – hangsúlyozzák a történészek • Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Ez a címe annak a közelmúltban Budapesten megjelent rendkívül fontos könyvnek, melynek első vajdasági bemutatására a hét végén került sor a temerini tájházban. A nagyformátumú, több mint ötszáz oldalas, közel hatvan térképmelléklettel ellátott és több mint ezer fényképpel illusztrált, könyvészetileg is szép kiállítású munka elkészítésén huszonkilenc tudós dolgozott, s összesen 69 fejezetben, hat korszakra tagolva mutatják be a trianoni döntés után az anyaország határain kívülre szakadt magyar közösségek történetét 1918-tól 2007-ig. Minden fejezetet bibliográfia és kronologikus eseményleírás tesz áttekinthetőbbé és továbbgondolhatóbbá. A kiadvány, mely a Gondolat Kiadó és a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézetének a gondozásában jelent meg, mindenkinek, szakembernek, diáknak és érdeklődő laikusnak hasznos ismereteket és élvezetes olvasmányt nyújt, s mindenkit megbízható történelmi önismeretre nevel. Ott a helye iskolák, a könyvtárak, a magyar intézmények és civilszervezetek könyvespolcain egyaránt. A temerini bemutatón jelen volt a reprezentatív mű három szerkesztőjének egyike, Bárdi Nándor történész, valamint a délvidéki fejezetek írói közül kettő, Dr. A. Sajti Enikő, a szegedi egyetem professzora és Vékás János, az MTA Kisebbségkutató Intézetének munkatársa.

Milyen előzmények után készült el ez a kapitális mű?

Bárdi Miklós történész: – Én azt gondolom, hogy 1989 előtt alapvetően olyan munkák készültek a határon túl és Magyarországon, amelyek a leírásra törekedtek, és egy-egy régióban próbálták dokumentálni, hogy ott milyen történések zajlanak, vagy zajlottak. 1989 után jöttek létre azok az intézményes feltételek, hogy kifejezetten tudományos céllal zajló kisebbségtörténelmi kutatásokról beszélhetünk, ami elválna a helytörténettől, a honismerettől, és a különböző jobbító, helyi törekvésektől. A másik fontos dolog az intézményeken túl, hogy létrejött egy fiatal történész generáció, akik 30-40 év körüliek most, és gyakorlatilag az ő kutatásaik eredményeit használtuk fel ebben a kötetben. Ezek a kutatások alapvetően az 1990-es évek közepén indultak. Abból indultunk ki, hogy minden egyes térségben el kellene készíteni a kronológiákat, azt követően meg kellene csinálni a különböző forráskiadványokat, helységnévtárakat, statisztikai összeállításokat, és erre építeni a különböző intézménytörténelmi kutatásokat. Most ott tartunk, hogy Felvidéken, Kárpátalján és Erdélyben már a párttörténetek készülnek egymás után tudományos dolgozatként, és ezeket felhasználva lehet aztán ilyen típusú munkákat kiadni, vagy összehasonlítani a különböző közösségeknek a történetét. Alapvetően ez vezetett a mű elkészültéhez.

Mennyire volt rázós befejezni ezt a munkát?

– Az igazi „rázóssága” ennek Magyarországon az anyagiak szoktak volt lenni. De egyrészt pályázati forrásokból ezt sikerült összehozni. Másrészt pedig, hogy az emberek elvégzik-e ezt a munkát. Itt egy kitűnő szerzői és szerkesztői csapat jött össze. Szarka László, az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének az igazgatója közismerten egy integratív személyiség, aki ezeket a munkákat össze tudta fogni. Fedinec Csilla pedig egy keménykezű szerkesztő, és egy ilyen szerzői kollektívában, ahol mindenki ismert mindenkit, egy év kemény munka árán a 2006/2007-es évben sikerült összehozni ezt a kötetet, és 2008-ban pedig meg is jelent.

Hol van a Fórum-ház dokumentációja?

Ma már Magyarországon és a környező országokban azt mondják, demokrácia van. Ismerve azonban a szerbiai helyzetet, meg kell kérdeznem, hogy politikai szempontból, vagy a forrásanyagokhoz, elsősorban a levéltári dokumentumokhoz való hozzáférés tekintetében voltak-e nehézségeik a könyv készítése során?

– Ideológiai szempontból nem volt akadálya annak, hogy ez a mű megjelenhessen. Ilyen munka már a kilencvenes évek legelején is megjelenhetett volna, ha megfelelő kutatások álltak volna rendelkezésre. A nyolcvanas évek végén a Medvetáncnak volt egy külön száma, amely próbált egy ilyen helyzetképet létrehozni. De ezek csak helyzetképek voltak, nem pedig egy összefüggő munka. Az igazi különbség a területek között egyrészt a szakemberek számosságában és munkásságában van, másrészt pedig a levéltári hozzáférhetőségben. Tehát, amíg Szlovákiában akár a nemzetbiztonsági források is kutathatóvá váltak, és Romániában is egyre több forrás válik kutathatóvá, addig Vajdaságban ugyanezt nem mondhatjuk el. Pl. a Fórum-háznak az iratanyagát, nem igazán tudjuk, hogy hol lehetne kutatni, vagy hol lelhető fel. És sorolhatnám még a különböző vajdasági intézményeket. Ugyanezt mondhatnám el a szakemberhiányról is, hiszen amíg Erdélyben 25-30 ember foglalkozik kisebbségtörténeti témákkal, addig Vajdaságban ez a szám jóval kisebb.

A vaskos könyv egy korszakot lezár, a történelem azonban folytatódik. A kiadványt egy újabb követi?

– A kötetből eddig elfogyott ezer példány, amit ide hoztunk, ez már egy újranyomott széria. A szerzői kollektíva most az angol nyelvű változat kiadásán dolgozik, ami remélhetőleg 2009 végére megjelenik.

1944/45: 10-15 ezer ártatlan magyar áldozat (?)

Dr. A. Sajti Enikő, a szegedi egyetem professzora itt a Vajdaságban elsősorban az 1944-45-ös magyarellenes atrocitások kutatójaként vált ismertté. **Ebben a könyvben mit sikerült erről a korról bemutatnia? Mennyire tekinthető lezártnak ez a történelmi időszak?**

– Ezt csak annyiban korrigálnám, hogy nem csak ezt kutatom, mert ez valaminek a következménye volt. Része természetesen annak a korszaknak, amelyről megpróbáltam írni. A magyarországi források számok tekintetében mind a mai napig csak becslések. Szájról szájra terjed, hogy 10-20-30 vagy 40 ezer embert kivégeztek. Amikor erről van szó, akkor hozzá szoktam tenni, hogy az 1942-es délvidéki razzia esetén is, mire a durván háromezer halott híre kijutott a londoni jugoszláv emigráns kormányig, abból már százezer lett. A történész nem dolgozhat ilyen módszerek alapján. Próbáljuk a forrásokat feltárni. Magyarországon erre vonatkozóan nincsenek pontos források. Horvátországi történészek elkezdtek publikálni erről a korról, korabeli UDBA források alapján. Úgy tűnik, ha itt Szerbiában megnyitják a levéltárakat, akkor a korabeli jelentések jobban el fognak bennünket igazítani ebben a kérdésben. Ma úgy gondoljuk, de ez is csak becslés, hogy a 10 és 15 ezer közötti ártatlanul kivégzett magyar közelíti meg a korabeli realitást. De ezt is nagyon óvatosan mondjuk, mert egyelőre nem tudjuk bizonyítani. A történetírónak pedig kutyakötelessége, hogy amit mond, azt forrásokkal alátámassza.

Hogy látja, törvényszerű lesz az, hogy előbb-utóbb Szerbiában is megnyílnak a levéltárak?

– Az az igazság, hogy a Vajdaságban elsősorban újságírók és maguk a hozzátartozók kutattak ebben a témakörben. A történészek közül egyedül Dr. Mészáros Sándor foglalkozott ezzel a témával. Ő azonban nemigen férhetett hozzá levéltári adatokhoz. Elsődlegesen halotti anyakönyvi adatokból próbálta reprodukálni a kivégzettek számát. Úgy gondolom, hogyha ehhez úgy istenigazából hozzá kezdenének, mert hogy ma már van egy fiatal történész nemzedék, akik akár Magyarországon, akár itt végeztek, szisztematikusan a vajdasági és belgrádi levéltárakban előbb-utóbb el kell, hogy kezdjék a kutatást. Lesz ennek eredménye. A horvát történetírásból tudom, hogy megőrződtek ezek a források. Horvátországban két kemény kötetben már eredeti forrásokat is közreadtak. Ezeknek a forrásoknak a zöme viszont Belgrádban van. El kell menni, meg kell próbálni, az itteni történészeknek, elsődlegesen.

Magyarországon nem alakult ki egyértelmű nemzetfelfogás

Egy történésznek, vagy egy újságírónak eddig több könyvet a kezébe kell vennie, hogy egy-egy határon túli magyar közösség múltjáról megtudhassa mindazt, amit most egyetlen könyvben fellelhet. Vékás János, a MTA

Kisebbségkutató Intézetének munkatársa szerint mekkora jelentőséggel bír egy ilyen volumenű mű gondozása és sajtó alá rendezése?

– Azt hiszem, hogy nem lehet egyetlen könyvben megírni az igazságot. Úgy látom, hogy nagyon fontos a feladatnak az a része, amely a tényanyagot a begyűjtésére, feldolgozására vonatkozik. A gondot abban látom, hogy ez a tényanyag még nem eléggé áll rendelkezésünkre. Más országokban sem, de Szerbiával kapcsolatban ez különösképpen elmondható. Én mindig nagyon sokra becsültem a dokumentációt és a dokumentációs munkát. A dolgokat ugyanis mindig lehet többféleképpen magyarázni. Miközben gondolkozunk a magyarázaton, magunk is letisztázzuk a fejünkben, hogy lényegében mit gondolunk egy-egy dologról.

Úgyhogy alapvetően én azért tartom fontosnak ezt a könyvet – és úgy is nézek rá, mint egy, a könyvet meghaladó projektumra – mivel a készítése során elkezdődött egy szisztematikus munka a határon túli magyarsággal kapcsolatos társadalomtörténeti tények begyűjtésére és feldolgozására. Ezt a könyvet legalább három nagy könyv követheti majd. Az egyik egy kronológia lesz, amely még mindig nem kész, bár készül. A másik egy bibliográfia lesz, a harmadik pedig talán lexikonnak nevezhető kiadvány, amelyben a fogalmakat, az intézményeket, és azok történetét megpróbáljuk tisztázni. És ez az anyag teszi később lehetővé az aktuális újragondolását egy-egy problémának. Jelenleg én úgy látom, hogy a problémáknak a jelentős része Pesten gyökerezik. Amíg Magyarországon nem alakul ki egyértelmű nemzetfelfogás, addig nagyon nehéz feladatokra vállalkozunk mi mindannyian a kisebbségi közösségekben, hogy a saját helyzetünket, szerepünket és mozgásterünket felmérjük. Magyarországon ez a folyamat azért ilyen problematikus, mert nem látszik, hogy a magyarországi társadalom milyen állapotban van. Folyik a komoly pártharc, a politikai küzdelem, de lényegében mindig nagy fenntartással kell kezelni azt a kérdést, hogy milyen állapotban van a magyarországi társadalom. Sokáig azt hittük, hogy erőteljes expanzióban van, 1990 után. De egy társadalom, amely gyors növekedőben van, mindig forráshiányban szenved, és a forráshiányhoz tartoznak az emberek is, tehát az emberi tényező. Ebben a helyzetben egy társadalom megfogalmaz egy politikai nemzeti koncepciót, olyan értelemben, hogy azt mondja, hogy mindenki jöjjön, mindenkinek helye van, mindenkire szükség van, mert fejlődés van, és ebben a nagy integrációs folyamatba bevonjuk azokat, akikkel elsősorban nyelvi és kulturális alapon szót tudunk érteni. Ebben az esetben a jövőre vonatkozó nemzetkép az erősebb. Egészen más a stratégia akkor, amikor egy beszűkülő, egy recesszióban levő társadalomról van szó. Akkor azt mondják, hogy jó, őrizzük meg azt, amink van, próbáljuk megakadályozni azt, hogy ez ne folyjon szét, és ebben az esetben egy másik fajta nemzet-koncepció az, amely a társadalom integrálása szempontjából hasznos. A XIX. század végén élt egy gondolkodó, aki olyan pontosan megfogalmazta a nemzet mibenlétét, hogy ahhoz ma sincs sok hozzátenni való. Azt mondta „a nemzet tagjai azok, akik úgy érzik, hogy nagy dolgokat hajtottak végre a múltban, és ezt akarják tenni a jövőben is”. Tehát ez itt a jövő és a múlt komponense. A múlt komponense az a kulturális nemzetfogalom. A jövő pedig: a politikai nemzetfogalom. És a társadalom állapota határozza meg, hogy a kettőnek a milyen ötvözete célszerű az adott társadalom integrálása szempontjából. Ebben a kérdésben Magyarországon nem lehet a jelen esetben tisztán látni, viszont nekünk addig is valahogy fenn kell maradni és saját közösségeinket fönntartani, és lehetőleg fejleszteni. Ez a sorsunk. Nem vagyok pesszimista ebben a tekintetben, de azt se gondolom, hogy a kisebbségi közösségeknek túl sok várnivalója lenne a rajtuk kívül álló tényezők tekintetében. – Ternovác István (Vajdaság MA, 2008. szeptember 14.)